

קרבות כלבים בישראל

כאמצעי לחיזוק הגבריות

יורם ארז

עבודה סמינריונית | תיאוריות ומחקר במדיניות הענישה | פרופ' תומר עינת.

מדור ניצבים | מחזור כ"א | תשפ"ה | אוניברסיטת בר-אילן.

תוכן העניינים

3	מבוא
4	סקירת ספרות
4	אלימות בתת-תרבויות המקדשות גבריות
5	קרבות כלבים כדרך לביטוי גבריות בתת-תרבויות מנוכרות
6	קרבות כלבים בחברה הערבית כדרך לביטוי גבריות
9	מתודולוגיה
10	המפגש עם המרואיינים
11	ממצאים
13	דיון
14	מקורות

מבוא

מחקרים שבוצעו בעולם המערבי במהלך 20 השנים האחרונות, מצביעים על כך שתופעת קרבות הכלבים מתקשרת עם הצורך לבטא גבריות, אצל גברים הניצבים בפני דרכים נורמטיביות מוגבלות להוכיח את גבריותם בחברה.

עבור גברים אלה, כלבי קרבות הם סמל לגבורה וגבריות מיתית (אוונס ואח' 1998). יש הטוענים שפיטבולים הם כלבים ידידותיים מאוד לאנשים ובין הגזעים הנאמנים ואשר "זוכים" להתעללות הרבה ביותר בארצות הברית

עדויות לקרבות כלבים מתוארכות עד למאה החמישית לפני הספירה. ציורי קיר אֶטְרוּסְקִים מציגים סצנות של תחרות עקובה מדם בין בני אדם וכלבים. קרבות נערכו ברחבי אנגליה במשך מאות שנים בהקשרים עירוניים וכפריים כאחד. כלבים תקפו דובים ושורים כבולים בשללאות, עבור תיירים בלונדון ואף לטובת גיוס כספים עבור הקהילה (קאלוף וטיילור 2007). ספורט הדמים הזה חוסל רשמית בשנת 1835, כאשר בריטניה החלה להנהיג חוקים לרווחת בעלי חיים (ילמז 2015). אולם, עם האיסור, תופעת קרבות הכלבים גדלה בפופולריות שלה. בערך באותה תקופה פותח ה"סטפורדשייר בול טרייר", והתופעה בגירסה המודרנית שלה נולדה. הכלב הובא לאמריקה בשנת 1817 וקרבות כלבים הפכו לחלק מהתרבות האמריקאית. (קאלוף וטיילור 2007). ב 1976, ספורט הדמים הוצא מחוץ לחוק בכל מדינות ארה"ב (קולב ואח' 2010).

(כהן וריצ'רדסון 2002). הנאמנות העזה שלהם כלפי בני אדם הם שהפכו את הפיטבולים לנחשקים במיוחד לקרבות כלבים; פיטבולים ידועים בנכונותם לספוג התעללות ניכרת והזנחה ועדיין להשאר נאמנים ולא אגרסיביים כלפי בעליהם (גיבסון 2005). למרות הפציעות, מצפים מהכלבים להציג איכויות גבריות. הם צריכים היות חסרי פחד ולהילחם בתוקפנות ובגבורה. כלבים אפילו מושווים למתאבקים, שהכישורים והטכניקה שלהם נועדו לגבור על כוחו של היריב בקרב פיזי ולשחזר את תכונות של ההיפר-גבריות (קאווש 2021). בעולם של קרבות כלבים עירוניים, שבהם כלב הקרבות הוא הרחבה של זהות בעליו, תבוסה בקרב היא בלתי מתקבלת על הדעת (אוונס ואח' 1998). כלבים שמפסידים או מסרבים להלחם, מיד מוענשים (לרוב באמצעות המתה), כך שהבעלים שלהם יכולים להחזיר לעצמם את גבריותם ואת מעמדם בקהילה (קאלוף 2014). אורך החיים הממוצע של כלב הקרב הוא מאוד מאוד קצר. עבור רוב הלוחמים, הכלבים נחשבים חד פעמיים (גיבסון 2005).

מטרתו של מחקר זה היא לבדוק האם בתת-תרבויות מנוכרות¹, המקדשות את ערך הגבריות, בהן קיימות דרכים נורמטיביות מוגבלות לצמיחה, קרבות כלבים משמשים דרך לא נורמטיבית לביטוי גבריות.

מחקר זה מתמקד בתת-תרבויות מנוכרות בישראל, אשר מקדשות את ערך הגבריות. הנחת המוצא היא כי החברה הערבית בישראל הינה חברה פטריארכלית המקדשת גבריות, בה אין לגברים מספיק מסלולים נורמטיביים לבטא אותה (שוויון הזדמנויות בעבודה, בתפקידי מפתח, בעשייה) בחברה הכללית, מה שהופך את האלימות בכלל ואת קרבות הכלבים בפרט, לדרך לגיטימית לבטאה.

בדיקה דקדקנית של מחקרים שנערכו עד היום, מצביעה על כך כי בעולם בוצעו מעט מאוד מחקרים שבדקו את השימוש בבעלי חיים כדרך לא לגיטימית לביטוי גבריות. מחקרים אלה נערכו בין השנים 1973 ועד 2020. יתרה

¹ ניכור לעניין זה, מתייחס למיעוט אשר חווה אי שוויון הזדמנויות בחברה הכללית.

מכך, כלל לא נערכו מחקרים הבודקים את התופעה בישראל, ולא נעשה ניסיון להבין מה מניע את המעורבים בקרבות כלבים, להשתתף בקרבות.

מטרת המחקר היא להבין את התפתחות תופעת קרבות הכלבים כאמצעי אליים לביטוי גבריות, בתת-תרבויות מנוכרות, כדוגמת החברה הערבית בישראל, בה עומדות בפני הגבר הערבי דרכים נורמטיביות מוגבלות לבטא את גבריותו.

מגבלות: המחקר לא בדק מניעים אחרים להתפתחות תופעת קרבות כלבים, שאינם מאפיינים של גבריות, כגון התייחסות לתופעה כאל ספורט לכל דבר, מניעים חומריים (הימורים).

סקירת ספרות

בוצע חיפוש במאגר המידע Google Scholar, עפ"י מילות החיפוש: קרבות כלבים, פיטבול, זהות חברתית, גבריות, גבריות הגמונית, תת-תרבות, אלימות, אלימות בחברה הערבית, פטריארכליות, ניכור. חיפוש זה העלה 30 מקורות, כשמתוכם: 11 עסקו באלימות על כל סוגיה, שניכרת יותר בחברות מנוכרות, 9 עסקו בתפיסת הגבריות, באלימות וניכור בחברה הערבית, 10 עסקו באפיון קרבות כלבים כאירועים אלימים בחברות מנוכרות. לא נמצאו מחקרים שבדקו את תופעת קרבות הכלבים בחברה הערבית בישראל.

שלוש מסגרות תיאורטיות עיקריות מספק המחקר הנוכחי:

- הראשונה מניחה כי בתת-תרבויות מנוכרות, בהן קיימות דרכים נורמטיביות מוגבלות לבטא גבריות (מעמד חברתי, כח ושליטה), אלימות הינה דרך לגיטימית להעצמתה.
- המסגרת השנייה מניחה כי קרבות כלבים הינה אחת הדרכים האלימות לביטוי גבריות, בתת-תרבויות מנוכרות.
- המסגרת התיאורטית השלישית מניחה כי בחברה הערבית בישראל, קרבות כלבים הינה דרך אלימה לביטוי גבריות, באין דרכים מורמטיביות להשגתה, בשל היותה של החברה הערבית בישראל חברה מנוכרת.

אלימות בתת-תרבויות המקדשות גבריות

פטרישיה סקסטון הציעה ש"נורמות גבריות מדגישות ערכים כמו אומץ, צורות מסוימות של תוקפנות, אוטונומיה, שליטה, מיומנות טכנולוגית, סולידריות קבוצתית, הרפתקנות וכמויות ניכרות של קשיחות בנפש ובגוף" (דונלדסון 1993). תוקפנות פיזית מוגדרת כהתנהגות המוטבעת במשמעויות החברתיות של גבריות על פני תרבויות רבות (קילמרטין 2016). אלימות גברית (קטלנית ולא קטלנית) מתבטאת בדרכים מגוונות ומורכבות, מכיוון שהיא קשורה לתחומי כוח והשפעה חברתיים, והיא מוטבעת בתוך אידיאולוגיות, היסטוריות וזיכרונות קולקטיביים. לאלימות יש תפקיד מפתח ביצירה, בשימור ובשינוי של מבנים חברתיים בחברות בקנה מידה קטן (מרטין 2021). "גבריות הגמונית" מדגישה לא רק יחסי כוח בין גברים לנשים, אלא גם מזהה היררכיה של גבריות, לפיה גבריות הגמונית שולטת על גבריות כפופה או שולית אחרת (רוברטסון 2007).

וילקינסון (2001) חקרה את הקשר בין אירועים אלימים וגיבוש זהות חברתית, בחברה בה קיימות דרכים מוגבלות להשיג מעמד חברתי. המחקר בדק 125 בני נוער אפרו-אמריקנים, אלימים בניו-יורק ואת הדינמיקה ברמת המיקרו של אירועים אלימים שבהם הם היו מעורבים. במחקר נבדקו אינטראקציות אלימות כהקשרים חשובים שבהם מתאפשרת התגבשות זהות חברתית. מסקנות המחקר היו כי עבור הנערים, יוקרה וכבוד הוענקו לאלה שהפגינו "קשיחות" בפומבי. הנתונים הראו שאלימות היתה המשאב הקריטי היחיד להשגת מעמד בקרב

אותם נערים. היעדר אמצעים חלופיים להשגת זהויות גבריות מוערכות, אף החרף את הבעיה עוד יותר. וילקינסון התייחסה לאלימות כלי נשק וטענה כי רובים הם סמלים בולטים של כוח ומעמד, ואמצעים אסטרטגיים להשגת מעמד ושליטה.

הצורך בגיבוש זהות גברית, כפי שעולה ממחקרה של וילקינסון, מתחיל עוד בגיל ההתבגרות, כאשר נערים נתקלים בקושי לבטא את גבריותם, בתת-תרבויות שמקדשות גבריות, ונאלצים לבטא אותה בדרכים לא נורמטיביות ובהתנהגות אנטי סוציאלית.

אנדרסון (2009) שפיתח את תיאוריית "קוד הרחוב", מציג הסבר לשיעורי אלימות גבוהים ולגישות אנטי חברתיות, בקרב מתבגרים אשר חיו בהפרדה מהחברה הכללית, שהתאפיינה בפערים כלכליים ובאפליה גזעית. במסגרת מחקר שערך, ראיין אנדרסון 800 מתבגרים אפרו-אמריקנים, בני 10 עד 15, בג'ורג'יה ובאיוויה, וחיפש קשרים התפתחותיים בין מאפייני שכונה ומשפחה ואפליה גזעית לבין התנהגות אלימה. תוצאות המחקר תמכו בהנחה, לפיה שיעורים גבוהים של עוני, אבטלה, אלימות, אפליה גזעית, ניכור, חוסר אמון במשטרה וחוסר תקווה האופייניים לשכונות מוחלשות רבות, תורמות לגישות וערכים אנטי-חברתיים לחלק מהתושבים. אנדרסון הסיק כי סביר להניח שמתבגרים ילמדו התנהגות אלימה, יהיו עדים למעשים אלימים ויהיו להם מודלים לחיקוי המפגינים רמות גבוהות של תוקפנות ואלימות.

מחקרו של אנדרסון מחזק את ההנחה כי ניכור חברתי הינו מנבא חזק להתנהלות אלימה, המוגברת על ידי ההשפעות של מאפיינים שליליים של השכונה. אם כן, החוקר מדגיש כי בחברה מוחלשת רוב המשפחות הן "הגונות", המעריכות עבודה קשה, פיתוח בטחון עצמי ומעודדות את ילדיהן להימנע מצרות.

קרבות כלבים כדרך לביטוי גבריות בתת-תרבויות מנוכרות

מחקרים מועטים נערכו ב-50 השנים האחרונות אודות המניעים להתפתחות תופעת קרבות הכלבים. אלו שנערכו, חקרו ומצאו שמרכיבי מין, גבריות והפגנת תוקפנות של בעלי חיים לראווה, הם המרכיבים הבסיסיים של כל טקסי הקרבות בהם מעורבים בעלי חיים. לדוגמה, גם קרבות שוורים וגם קרבות תרנגולים הן פעילויות השמורות לגברים בלבד, בהן ערכים גבריים, כולל עוצמה מינית ואגרסיביות, באים לידי ביטוי בטקסי הדמים הללו (קאלוף 2007). אמנם בקרבות תרנגולים, למשל, נראה כי התרנגולים הם אלו הנלחמים. אולם, בפועל אלו הם הגברים (גירץ 1973). חוקרים חשפו קשרים רבים בין קרבות תרנגולים לעולם גברי של תוקפנות ואלימות. לדוגמה, מחקר מצא שלגברים לבנים כפריים המהמרים על קרבות תרנגולים בארצות הברית יש השקפות עולם של היפר-גבריות המדגישות את הזהות הגברית באמצעות נושאים כמו סמכותיות ואנימיזם מיני (האולי 1993). מחקר על קרבות תרנגולים בוונצואלה תיעד את הספורט כצורה פולחנית של תוקפנות המאפשרת ביטוי של דפוסי עוינות תרבותיים והיא סמלית לתחרות בין גברים המחפשים הכרה בעוצמתם המינית בינם לבין עצמם (קוק 1994). קרבות תרנגולים במרטיניק תוארו כדרך של חברים גברים בקבוצה מדוכאת לבטא זהות גברית ותוקפנות. קרב התרנגולים הוא "דו-קרב פאלי הומאירוטי סמלי, כשהמנצח מציג את המפסיד בדרך של "פמיניזציה" (דאנדס 1994). מוזר שמחקרים מעטים התמקדו בקרבות כלבים כספורט דמים, שמרכזו, באופן דומה לקרבות בין בעלי חיים אחרים, המיניות, ערכים גבריים ושימוש בבעלי חיים כסמלים של תרבות חדורת תוקפנות מאצ'ואיסטית ואלימות (קשמור 2005).

אוונס ואחי (1998) בחנו את מימד הגבריות הבא לידי ביטוי בקרבות כלבים בארה"ב. נתוני המחקר הושגו באמצעות עבודת שדה אתנוגרפית לאורך תקופה של שנתיים, באיזורים הדרומיים של ארה"ב, במהלכה נערכו ראיונות עומק ל-31 מעורבים בקרבות, 90% מהם היו גברים. ממצאי המחקר העיקריים היו: בקרבות השתתפו בעיקר גברים ממעמד הפועלים. לגברים אלו היתה גישה מוגבלת למסלולי חיים נורמטיביים שיביאו אותם

להצלחות לגיטימיות, באמצעותן יכלו להמדד כ"גברים אמיתיים". הקרבות היוו עבור המעורבים דרך לאמת את גבריותם, המעוגנת בתת-התרבות הדרומית של ארה"ב, המאופיינת ב"כבוד". גברים אלו יכלו לאמת את גבריותם מבלי להסתכן בפגיעה פיזית בעצמם או ביריביהם האנושיים. ה"ספורט" הציע להם חלופה בה הם יכולים לשאוף לאידיאל הגברי באמצעות הכלבים שלהם.

קאלוף (2014) פרסמה מאמר שבחן את הקשר בין מעורבות בקרבות כלבים לבין אימות של גבריות והטרסקסואליות. מסקנות המאמר היו כי קרבות כלבים ביסודם קשורים בגורמים חברתיים ובשאלה מה זה אומר להיות גבר בתרבות הדורשת אימות פולחני של גבריות. בעלות על כלב קרבות היא סמל סטטוס גברי עבור חברי כנופיה צעירים באיזורים עירוניים. הצורך להוכיח גבריות קשור לשליטה בתרבות הפטריארכלית. הכלב מהווה שיקוף של הערכים והגבריות של בעליו; כלבים שמפסידים או מסרבים להלחם, אינם נסבלים ומיד מוענשים (לרוב באמצעות המתה), כך שהבעלים שלהם יכולים להחזיר לעצמם את גבריותם ואת מעמדם בקהילה.

אלונו-ריקרטה (2020) פרסמה מאמר שבחן את הקשר התרבותי בארה"ב, בין ההיפר-גבריות הטבועה בתרבות ההיפ-הופ האמריקנית לבין קרבות הכלבים, בהתמקדות בגזע הפיטבול (הגזע הנפוץ ביותר בקרבות בעולם). מסקנות המאמר היו כי תדמית הפיטבול והאסוציאציות שיש לגזע ולקרבות כלבים, הולכות יד ביד עם התצוגות ההיפר-הטרסקסואליות של ז'אנר ההיפ-הופ בארה"ב. בדומה לייצוג של ההיפ הופ של הגוף הגברי השחור, הפיטבול ממוקם בתוך השיח הפרפורמטיבי ועל המורכבות המרובה של יחסי גזעים שהגדירו את עצמם באמצעות תהליכי דיכוי, כניעה, התבוללות, התנגדות וניכוס תרבותי. עוד מסקנה העולה מן המאמר היא כי הקרבות עצמם, בדומה לתרבות ההיפ-הופ, מציגים לראווה את הקשר בין התהדרות ראוותית לבין פעילות עבריינית נסתרת. היצר המציני לפעילות בלתי חוקית ולשפיכות דמים של בעלי חיים, מטפחת את הפחדים של הלבנים סביב הגבריות השחורה, בה הגוף המצולק והשבור של הפיטבול הסובל והלוחם עומד כמחץ. התגלמות הפער הגזעי.

קאווש (2021) פרסם מאמר שבחן את האפקט שיש לקרבות הכלבים על תחושת הגבריות של המעורבים, בכפרי דרום פנג'אב, בפקיסטן. המחבר הסתמך על עבודת שטח אתנוגרפית שנמשכה שנה, במהלכה נבחנה התופעה בתוך ההקשר התרבותי של פנג'אב. מסקנות המחקר העיקריים היו כי תופעת קרבות הכלבים בדרום פנג'אב אשר הגיעה מאירופה והפכה לחלק מקובל מתרבות המקום, נשלטת על ידי גברים וקשורה באופן בלתי נפרד למושגים הפונג'ביים של גבריות וכבוד. בקרבות לא היו הימורים על כסף, אלא הופקו מהם רווחים סמליים גבריים, שהושגו באמצעות הכלבים. הכלבים הזכרים נועדו לשחזר את התכונות הגבריות של הבעלים שלהם. תכונות גבריות אלו מתורגמות לאחר מכן לבירתו הסמלית של בעל הכלב, שצובר כבוד ויוקרה, ומציג אותו בפומבי לקהל של אלפי גברים.

קרבות כלבים בחברה הערבית כדרך לביטוי גבריות

המסגרת התיאורטית השלישית במחקר זה מניחה כי המשפחה הערבית בישראל מתאפיינת במבנה פטריארכלי, שבראשה עומד הגבר. הגבריות עבור הגבר הערבי המסורתי היא סמל לכת, מעמד ושליטה. אולם, היות והחברה הערבית בישראל הינה חברה מנוכרת, אשר קיימות בה דרכים מוגבלות להשגת מעמד חברתי, האלימות הופכת דרך להנצחת הגבריות, וקרבות הכלבים היא דרך אלימה אחת מתוך מגוון דרכים אלימות לביטוי גבריות.

1. פולחן הגבריות הערבית

מגדר, כהבניה חברתית, במזרח התיכון בהחלט מעוצב על ידי חברה פטריארכלית ופועל בתוך החברה (אדיבי 2006). מונטרסקו (2003), ביקש להתחקות אחר הדרכים שבהן גברים ערביים מפרשים וממפים את המושג

"גבריות" (רגיולה בערבית), תוך נסיון לעמוד על הקשר בין גבריות כקטגוריה של זהות, לבין מושג הזרות. את מאמרו ביסס המחבר על מחקר שערך בנושא חיי היומיום וזהותם המגדרית של גברים מוסלמים צעירים (25 עד 40) ביפו, במהלך השנים 1996-1998. המחבר מצביע על תבנית יחסים חדשה שהינה תוצר של התערבות מוסדות המדינה², המביאה להתעררות של המבנה והסמכות של המשפחה הפטריארכלית, ובראשה הגבר, ועל הנוסטלגיה אל המרכזיות ההגמונית של הזהות הגברית הסמכותנית. גברים אלה לעתים נתפסים כ"גבריים" פחות אפילו בעיני נשים. הסדר הפטריארכלי שמשמר ומקדש את מיקומה המרכזי של הגבריות ההגמונית ואת גבולותיה, נחלש במהלך השנים, לדברי המחבר, תוך שהוא נאבק על קיומו ומייצר פרקטיקות דיכוי חדשות.

2. החברה הערבית כתת-תרבות מנוכרת בישראל

בשפה המקובלת המונח, תת-תרבות, משמש לרוב כדי לתאר את אותם עולמות מיוחדים של עניין והזדהות המבדילים בין יחידים, קבוצות ו/או צברים גדולים יותר מהחברות הגדולות יותר שאליהן הם שייכים (שורט 1987). אפליה של בני המיעוט הערבי אינה נדירה בישראל. תופעה זו מתועדת במשך שנים בדוחות השנתיים של ארגוני זכויות אדם בישראל (כהן-אליה, 2003). המיעוט הערבי במדינה סובל זה שנים מאפליה בתחומים שונים, אפליה שעצם קיומה כמעט שאינו שנוי במחלוקת (סטטמן וספיר, 2012). המיעוט הערבי-פלסטיני, שמונה כ-20 אחוז מכלל אוכלוסיית ישראל, היה תמיד האוכלוסיה המקופחת ביותר מבין אזרחי מדינת ישראל, וביטוייו של הקיפוח רבים: בתעסוקה, בהכנסה לנפש, בהשכלה, בערוצי מוביליות חברתית ועוד (יער ושביט, 2003)³.

3. אלימות בחברה הערבית בישראל

במאי 2021 פרסם מבקר המדינה דו"ח בנושא "התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי בישובי החברה הערבית ובישובים מעורבים". בדו"ח מצוין כי 94% מכלל החשודים בעבירות ירי בשנת 2019 היו בני החברה הערבית.

במאי 2023 פרסם מבקר המדינה דו"ח נוסף בנושא "הטיפול הממשלתי בחוסר מעש בקרב צעירים בחברה הערבית". בדו"ח מצוין כי הפער בשיעור חוסר המעש בין גברים ערבים צעירים ובין גברים יהודים צעירים גדל בשנים האחרונות מ-6% בתחילת שנת 2015 ל-11% בסוף שנת 2021. ארגון ה-OECD הגדיר חוסר מעש בקרב צעירים מצב שבו הצעירים אינם לומדים, עובדים או נמצאים בהכשרה מקצועית.

בן פורת ואחי (2017) ערכו מחקר שבדק שכיחות של אלימות וגורמי סיכון של אלימות בני זוג אינטימיים בקרב נשים ערביות ילידות ישראל בהשוואה לנשים יהודיות ילידות ישראל. בין היתר הושוו המדדים הבאים: מדדים דמוגרפיים וסוציו-אקונומיים; מאפייני אלימות (פיזית, רגשית ומאיימת מילולית); רמות תמיכה משפחתיות; ומאפייני העברין. המדגם כלל 154 נשים ערביות ילידות ישראל ו-149 נשים יהודיות ילידות ישראל שפנו למקלטים לקורבנות אלימות במשפחה בין השנים 2009-2014. השוואה בין שתי הקבוצות העלתה שהנשים הערביות היו חשופות ליותר אלימות פיזית מאשר מקבילותיהן היהודיות. שיעור העבריינים הערבים בעלי גישה לנשק היה גבוה מזה של העבריינים היהודים. בחינה מדוקדקת יותר של ניתוחי הרגרסיה העלתה כי מוצא אתני תרם באופן משמעותי להסבר השונות באלימות פיזית. המחברות טוענות כי ממצאים אלו אינם קיימים בחלל ריק וכי יש לקחת בחשבון את המעמד החברתי והפוליטי של המיעוט הערבי ואת האלימות הפוליטית הנובעת מהסכסוך הישראלי הפלסטיני רב השנים. המחברות טוענות כי אם מוסיפים לגורמים אלה את הנורמות

² התייחסות המחבר היא אל מערכת המשפט, מערכת החינוך ומערכת הרווחה, הפועלות ליישום של חוק קצבת ילדים וחוק חינוך חובה ולמתן סיוע דיור לגרושות ולאומנות.

³ הציטוט משנת 2003 הינו רלוונטי לעניינינו, היות וההתייחסות במחקר זה היא לתופעת קרבות הכלבים בישראל מאז ומעולם.

הפטריארכליות והקולקטיביסטיות שעדיין מאפיינות את החברה הערבית, מתברר שיש להתחשב בממדים רבים כדי להבין באופן מלא את האלימות בין בני זוג בישראל על פני קבוצות אתניות.

בדארנה (2021), חקר כיצד גברים בחברה הערבית בישראל תופסים את הקשר בין דימוי גברי לבין אלימות. במחקר השתתפו 40 צעירים גברים מהחברה הערבית. הממצא הבולט שעלה ממחקר זה, היה החשיבות הרבה שניתנה למושג "כבוד", מושג שהתקשר באופן ישיר לגבריות והנכונות לשמור עליו גם במחיר של אלימות.

אגבריה ואח' (2014), בחן את הנטייה להתנהגות אלימה בקרב מתבגרים ערבים בישראל: תרומתם של רגשות חיוביים ושליליים, שליטה עצמית וצורך להשתייך חברתית. במחקר השתתפו 397 מתבגרים ערבים, תלמידי כיתות ז' עד י"ב, מארבעה בתי ספר מאיזור "המשולש הצפוני". אגבריה מציין את הממצא העיקרי של המחקר כנוגע לצורך להשתייך: בשל הצורך העז של המתבגר להשתייך, הוא נוטה להיות אליס יותר. המחקר מצאה קשר בין רווחה נפשית סובייקטיבית לבין אלימות.

4. קרבות כלבים בחברה הערבית בישראל

בישראל אין כלל סטטיסטיקות המציגות את תופעת קרבות הכלבים. במסגרת חוק חופש המידע, הגיש המתבר, בשנת 2023, בקשות למשרדי הממשלה השונים (משרד המשפטים, המשרד להגנת הסביבה, משרד החקלאות, הנהלת בתי המשפט, משטרת ישראל), בעניין מידע אודות תיקים שנפתחו כנגד חשודים במעורבות בקרבות כלבים, לרבות כתבי אישום שהוגשו בעניין והכרעות שיפוטיות. ממשטרת ישראל נמסר כי אכיפה בעניין החלה רק בשנת 2020, כאשר במהלך 2020 ו-2021 נפתחו 10 תיקים כנגד 7 חשודים, 4 מהם מהמגזר הערבי ושלושה מהמגזר היהודי. כל הנילוים היו חשודים בגירים. ממשרד החקלאות נמסר כי בין השנים 2015 ועד 2022, נפתחו 17 אירועים ע"י יחידת הפיצו"ח⁴ בנושא קרבות כלבים. רק 2 מתוכם הועברו לחקירה. באף אחד מהתיקים שנפתחו ע"י המשטרה ויחידת הפיצו"ח, לא הוגשו כתבי אישום.

*צילום מתוך סרטון וידאו שנמסר לי ע"י אחד המשתתפים במחקר, בו נראים שני כלבי פיטבול לקראת סוף הקרב.

⁴ היחידה המרכזית לאכיפה וחקירות במשרד החקלאות.

מתודולוגיה

מחקר זה עשה שימוש בשיטת מחקר איכותנית. ככלל, שיטת מחקר איכותנית היא שיטה שמטרתה לחקור, לתאר או להסביר תופעות, לפרק את המשמעויות שאנשים מייחסים לפעילויות, מצבים ואירועים ולהעמיק בכך את ההבנה לגבי היבטי התופעה הנחקרת (פאדגיט 2016). כדי להבין טוב יותר את התופעה הנחקרת, החוקר מתחקה אחר הנחקרים, מעשיהם, התנסויותיהם ומנהגיהם ובכך מצליח לחדור לעולמם ומציאותם היומיומית (לוי 2014). במחקר הזה לקחו חלק 4 משתתפים, כולם גברים, בגילאי: 19, 27, 31, 32. המשתתפים כולם היו מעורבים בקרבות או שעדיין מעורבים. שניים מהם מגיעים מהמגזר הדרוזי בצפון הארץ, אחד מהם מגיע מהמגזר היהודי במרכז הארץ. המשתתף הרביעי הינו פלסטיני שחי בישראל כשוהה בלתי חוקי.

במחקר זה נעשה שימוש בראיונות עומק חצי מובנים. ראיון עומק חצי מובנה הוא לרוב מקור הנתונים הבלעדי לפרויקט מחקר איכותני. הוא מאורגן בדרך כלל סביב קבוצה של שאלות פתוחות שנקבעו מראש, כאשר שאלות אחרות עולות מתוך הדיאלוג בין המראיין למראיין/ים. ראיון עומק חצי מובנה הוא פורמט הראיונות הנפוץ ביותר למחקר איכותני (בלום, קראבטרי 2006).

הסכמתם של הארבעה להשתתף במחקר היתה מותנית בהתחייבות לשמירה על אנונימיותם המחולטת והתחייבות שלא לתעד את המפגשים בכל דרך שהיא, לרבות באמצעות מכשיר הקלטת קול, מחשב נייד או טלפון סלולרי, ולא לפרסם כל פרט אישי מזהה, העלול לחשוף את זהותם. תשובותיהם של המשתתפים נרשמו על נייר, בנוכחותם.

ההתקשרות כולה עם שלושה מהמשתתפים התבצעה באמצעות המשתתף הרביעי, אשר לו היכרות משותפת עם השאר, שמצידו ניהל את כל התיאום עמם כגורם מקשר. המפגשים התקיימו בתחנות דלק על אם הדרך. כל מפגש התקיים בתחנת דלק אחרת וארך במוצע כשעה.

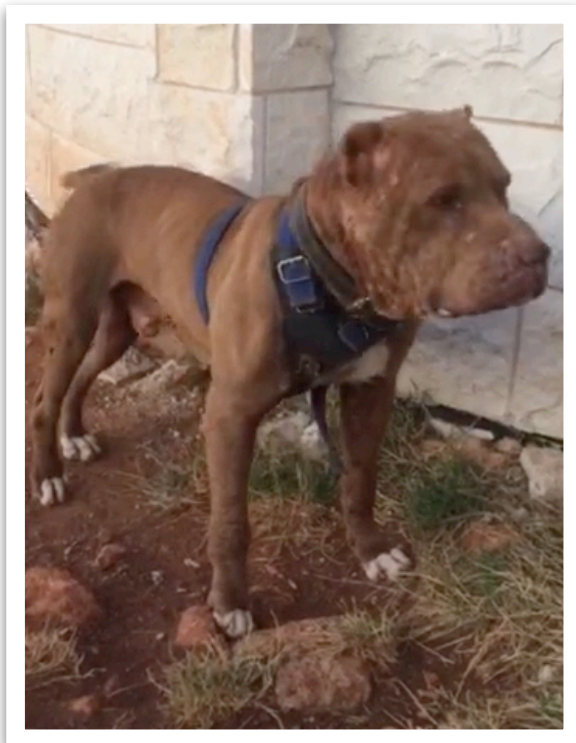
*צילום מתוך סרטון וידאו שנמסר לי ע"י אחד המשתתפים במחקר, בו נראית כלבת פיטבול לאחר שהפסידה בקרב.

המפגש עם המרואיינים

את ב' פגשתי בתחנת דלק צפונית לבאר-שבע. תחילה הוא היה מאוד חשדן. ב' הוא בן 27. הוא מספר ששירת בצה"ל בתור גשש. הוא נשוי ויש לו 3 ילדים. אחרי שהשתחרר מהצבא הוא החל לעסוק בסחר בבעלי חיים; בעיקר בציפורים. הוא פתח חנות מאולתרת בחניה של הבית הפונה לרחוב הראשי בכפר, ובכל שבת הוא מגיע לכפר-קאסם למכור בעלי חיים, שם יש שוק בעלי חיים גדול. את מרבית הרווחים שלו הוא עושה בשבתות ממכירות בשוק. לבי יש מראה קשוח ומבנה גוף שרירי, אבל החיוך הביישני שלו בכל פעם שהוא מסתכל עלי, מאפילים על הכל. הוא בסך הכל עושה רושם של אדם נעים הליכות ונחמד; עד שהוא מתחיל למספר לי על החוויות שלו בקרבנות הכלבים, אליהם הוא נחשף, לדבריו, כבר מילדות. תמיד עשו אצלו קרבנות בכפר היא אומר; לרוב קרבנות מאולתרים. יום אחד חבר הגיע עם גור פיטבול לחנות בכפר והציע לו את הגור בתמורה לכמה ציפורים קטנות. ב' הסכים. ב' מספר שהחזיק את הגור במשך חודשים ארוכים בחצר הבית, בשרשרת ברזל עבה, שאורכה פחות מחצי מטר. כך זה הפך אותו לחיית טרף הוא אומר. ב' מספר לי איך יום אחד השכיב את ראשו של הכלב על אבן שהיתה בחצר הבית ובמכות גרון חתך את אזניו. הוא טוען שהכלב לא הרגיש כלום. הוא מסוגל לסבול יותר מזה.

את ד' פגשתי בתחנת דלק בצפון הארץ. בחור צעיר בן 19 שרצה להתגייס לצה"ל, אך החיים לקחו אותו למקום אחר, לדבריו. כך הוא מתאר זאת:

"אני אגיד לך את האמת, זה לא פשוט. אני שונא המשטרה. מה זה שונא אותה, הם הרסו לי את העתיד; אני אגיד לך את האמת, הרסו לי את העתיד. אני רציתי להתגייס, לא היה לי רישום פלילי, אבל לקחתי משהו על עצמי; ובכלל לא הייתי קשור לזה, ועשו לי מזה סיפור. פעם אני יצאתי עם החברים שלי; יש לי אוטו, גלגלים מגנזיום, ארבע חלונות שחורות, פנסי קסנון. היו לי שלוש אנשים באוטו, המשטרה עשתה לי חיפוש ומצאו ג'וינט. לא שלי, של חבר. החרים לי את האוטו לכמה ימים ולקחו לי את הרשיון. מאותו רגע הם לא עזבו אותי".

*תמונה של כלב קרבות, השייך לאחד המשתתפים במחקר, עם צלקות רבות על פניו.

פ' שמפגין שליטה רבה בשפה העברית, מעיד על עצמו כמי שחי בתחומי ישראל במשך שנים רבות. פ' מספר שנתפס לא מעט פעמים. בפעם האחרונה הוא נתפס ונשפט לשנה בכלא בטחוני בדרום. הוא השתחרר אחרי 9 חודשים. מיד אחרי השחרור, הצבא הסיע אותו לצד הפלסטיני וזרק אותו מעברו השני של המחסום. פ' מספר שתוך שעה הוא כבר היה בחזרה בישראל. לדבריו, אין לו מה לחפש ברשות הפלסטינית. המשטרה הפלסטינית מחפשת אותו. יום אחד לקחו אותו מהבית ובמשך 60 ימים חקרו אותו בחשד לשיתוף פעולה עם ישראל; הוא מספר שהצליח לברוח בזמן שהעבירו אותו לחקירה בתחנת המשטרה הפלסטינית. מאז הוא חי בישראל. פ' מספר שהוא הכיר בחורה יהודיה. כשהכירו היא היתה בהליכי גירושים עם ילד בן 8. היא הצילה לו את החיים. לימים היא תתאסלם והם יתחתנו בבית דין שריעי. מאז שהתחתנו, המדינה עושה לה צרות. במחסומים אין פעם שהיא לא עוברת חיפוש ברכב ועל הגוף. מתייחסים אליה כמו אל מחבלת.

י' הוא היהודי היחיד מבין החבורה. י' הגיע עם בטחון עצמי רב יחסית. הוא מספר שהוא לא מתרגש מזה שהוא משתתף בקרבות כלבים. הוא מעיד על עצמו כמי שדווקא אוהב כלבים. הוא מראה לי תמונות מהנייד שלו בהן הוא נראה בתחרויות ברוסיה עם חברים מעבר לים. י' לא רוצה שאכתוב היכן התחרויות האלו מתקיימות. הוא גם לא רוצה שאספר איזה סוג של כלבים הוא מחזיק, אבל הוא מתרברב בכך שמדובר באחד הגזעים העתיקים בעולם, הוא מספר שכלב כזה יכול להגיע למשקל של 55 ק"ג. י' מספר בהמשך איך הכלבים אוהבים לקבל מכות. הוא מתאר זאת כמו מתאגרף שחוטף מכות באימונים. כמה הוא מסור למשימה. י' מספר שאין לו חיבה יתרה לגזע הפיטבול, על כל קווי הדם שלו. י' מספר שריצה תקופת מאסר לא מבוטלת בגין עבירה שביצע. הוא מעדיף שגם הפרטים הללו ישארו חסויים.

ממצאים

בניתוח הראיונות⁵ עלו שני ממצאים עיקריים המתארים את השפעת הניכור והערכים המתקשרים עם מושג ה"גבריות", בקרב אוכלוסיות מנוכרות, על התפתחות תופעת קרבות כלבים:

1. תחושות ניכור:

פרט למרואיין היהודי, האחרים התנסחו בדרכים המבטאות תחושות ניכור. כפי שביטא זאת ד' לדוגמה, כשסיפר שתפסו אצלו ואצל חבריו, כשהיו איתו ברכב, ג'וינט לשימוש עצמי: **"אם הייתי יהודי, זה לא היה קורה. יהודי היו אומרים לו סע ומשחררים. מקסימום מחרימים את הג'וינט"**; או כפי שפ' תיאר כשסיפר על החוויות שאשתו נוהגת לעבור במחסומים: **"ואחרי שהיא התאסלמה והתחתנו, היה עוד יותר גרוע. עכשיו בכלל מתייחסים אליה כמו למחבלת. כל פעם כשהיא חוזרת מהמשפחה שלי, היא עוברת בדיקות במחסום. במחסום כבר מכירים אותה, מכירים את הפנים שלה ואת האוטו, ישר תיכנסו לבדיקה. ויש לה תעודת זהות ישראלית. היא לא פלסטינית. זה מתסכל. בטח שזה מתסכל שהיא צריכה לעבור את זה"**.

שלושה מהמרואיינים הציגו תחושות יאוש מן העתיד ומיכולתם להגיע להישגים. כפי שהיטיב לתאר זאת ב': **"ניסיתי כל מיני עבודות, אבל כל פעם הייתי מחזיק כמה חודשים. המשכורות על הפנים; לא מספיקות לי להחזיק את האישה והילדים. במה המדינה עוזרת? אפילו השירות הצבאי לא עזר לי. מה קיבלתי מהשירות? כלום!"**

2. יחוס ערכים של "גבריות":

כל המרואיינים ייחסו לגבריות תכונות של: כח, שליטה, תחרותיות, כבוד ואגו⁶. פ': **"גבר בלי כבוד לא יוציא את האף מהבית"**. כמו כן, נמצא קשר בין תפיסת המרואיינים את העולם הגברי כעולם של תוקפנות ואלימות. הם גילו בדבריהם אפס סובלנות לפגיעה בכבודם. אם מישהו יפגע בהם, הם יעשו הכל כדי להחזיר לעצמם את הכבוד העצמי. המילה "אגו" חזרה על עצמה פעמים רבות במהלך הראיונות.

הנאמנות בין החברים היתה "קדושה" עבורם. י': **"אני מוכן להיות בחקירה של 12 שעות... 24 שעות. ישב על אותו כיסא וסותם בחקירה. אני אין לי, אני סותם. אני מוכן לשבת שש שנים בכלא ולשלם את המחיר ביוקר."**

⁵ כל הראיונות נערכו בשפה העברית, שאינה שפת האם של שלושה מהמרואיינים. דבריהם, כפי שמובאים בטקסט המצוטט כאן, נרשמו בזמן אמת, תוך הצמדות לדבריהם, עד כמה שניתן, כדי לתווך אותם טוב יותר לקורא.

⁶ אינו מתייחס למודל של פרויד, אלא לביטוי השגור בפי כל, שמתקשר לתכונות של גאווה ויהירות.

אוקיי? אבל אני לא אדבר. כי אני בטוח בהם. אני בטוח בהם. אני רואה אותם פחות או יותר כל יום. אוקיי. הבנת? זה אנשים שאתה חותם עליהם שהם כאילו, אני מוכן לקבל את העונש במקומם, בסדר? כי אני יום יום יום אני רואה את הכלבים שלהם."

3. כלב הקרבות כשיקוף של בעליו:

עניין מהותי שניכר מדבריהם של המשתתפים, הוא שהם הרבו לייחס לעצמם תכונות "גבריות", דרך הכלבים. כולם הציגו את כלב הקרבות כסמל לנחישות ועוצמה. "הכלבים האלה לא ידועים בתור כאלה שנסוגים. הם ילחמו בכל מחיר, עד המוות". פ': "לא יותר בחיים. יתפוס ולא יעזוב".

המרוואיינים הודו שקרבנות כלבים הם בעיקר עניין של אגו. ב' היטיב לתאר זאת כשנשאל על מה מהמרים בקרבנות כלבים: "אין הימורים על כסף - זה עניין של אגו!" או כמו שד' סיפר: "רוצה לנצח, לראות את העיניים של (שם) איך שהכלב שלו מפסיד. (שם) זה, יש לו את טייסון. הוא כל הזמן מתרברב שהכלב שלו הכי טוב בכפר. אבל הוא בן אדם, תקשיב, הוא בן אדם, כל המשפחה שלו כמוהו, משפחת (שם), מתרברבים בלי סיבה. בוא נגיד יש לי אוטו שנת 2000, ולהם יהיה שנת 95. אז מבחינתו האוטו שלו יותר טוב. הוא לא ישתכנע בשום אופן. רק מה ששלו הוא מוביל. גם אם יהיה לו כלב פינצ'ר, מבחינתו הוא יותר טוב מכל הפיטבולים. אז אתה מבין מה זה לנצח אותו בקרב, אחרי שהוא התרברב בלי סוף?"

הכלבים עבור המרוואיינים היו סימן לשליטה ודומיננטיות. פ': "(שם) הביא זכר ונקבה מטורקיה, כל אחד בארבעים אלף שקל. אז הוא כתב לנו - עכשיו אני שולט. הוא לא מכניס אותם לקרבות, רק עושה מהם גורים".

עוד סממן מובהק שייחד את מושג הגבריות, היתה העובדה שלנשים אין כניסה לעולם קרבנות הכלבים. ד': "אין נשים בקרבות. בחיים שלי לא ראיתי בחורה עם פיטבול. זה תחום רק של גברים". לעובדה שמדובר בעולם של גברים, תורם פ' בדבריו: "להפסיד זה הכי קשה. אומרים לך - לך תלבש חצאית. איבדתי השקעה חבל על הזמן; אבל אני לא אוותר, אני אביא כלב אחר".

בסביבת המעורבים בקרבנות אין מקום להפגנת חולשה או כאב. דינו של הכלב החלש יותר הוא אחד - מוות; או בקרב או לאחר הקרב. ד': "היה לי כלב, היה פצוע מהקרב. היה לו תפר פה ביד (מצביע על המרפק), היה לו חור

*צילום מתוך סרטון וידאו שנמסר לי ע"י אחד המשתתפים במחקר, בו נראה תחילתו של קרב.

מנשיכה. רציתי לעשות איתו עוד קרב, אבל הפצע התחיל להתנפח. מוגלה בפנים, כן? היה לו בו איזה חור מנשיכה. עשיתי איתו עוד קרב, והכלב הפסיד. תליתי אותו. שמת לי חגורה, שמת לי שרשרת ותליתי אותו".

בראיונות ניכר כי מדובר בעולם שמושתת על חברות וקשרים חזקים בין המעורבים. ולמרות שמי שנלחם הם הכלבים, בפועל הקרב האמיתי הוא בין בעלי הכלבים; כפי שתיאר זאת פ': "בקרוב אין חברים, בקרב אתה האויב שלי. אחרי הקרב נלחץ ידיים, אבל בקרב אתה אויב".

מגבלות המחקר

מחקר זה הינו מחקר איכותני מצומצם, בהתחשב בנסיבות בהן מעורבים בקרבות כלבים חוששים להחשף. כפי שצויין בתחילת המאמר, המחקר לא בדק מניעים אחרים להתפתחות תופעת קרבות כלבים, שאינם מאפיינים של גבריות, כגון התייחסות לתופעה כאל סוג של ספורט (כמו מירוצי סוסים), או למניעים חומריים (הימורים); כך שלא ניתן לשים את האצבע במחקר זה על המשקל שיש למניעים אלה בהתפתחות התופעה בישראל.

דיון

נשאלת השאלה, האם המחקר השיג את מטרתו העיקרית וסיפק מענה, גם אם חלקי, לשאלה, האם מעורבות בקרבות כלבים היא דרך אלימה ולא נורמטיבית לביטוי גבריות בחברה הערבית? אני סבור כי לא ניתן לדון בשאלה זו מבלי להתייחס לסביבה בה התופעה מתפתחת ולשורשים העמוקים הנתועים עמוק בתרבות המקומית. בנסיון להוביל את הדיון בדרך הגיונית, ביקשתי ראשית לבחון את מאפייני החברה הערבית בישראל, כתת-תרבות המקדשת גבריות. מספר מחקרים בתחום מצביעים על כך כי החברה הערבית בישראל חיה לפי הסדר הפטריארכלי, שמקדש ומשמר את מיקומה של הגבריות ההגמונית כסממן מרכזי בחיי הקהילה. הגברים הערבים מפרשים וממפים את המושג "גבריות" (רגיולה בערבית), כסמל לכח, מעמד ושליטה.

בנוסף, ביקשתי לבדוק כיצד מגיב הגבר הערבי לחוויות ניכור, כשלהשוותו דרכים נורמטיביות מוגבלות להשיג מעמד חברתי, הקשור בזהויות גבריות פטריארכליות. כפי שעולה מן המחקרים המצוטטים במאמר זה, בחברה הערבית בישראל, אלימות נתפסת כמשאב קריטי, בדרך להשגת מעמד חברתי. תופעת האלימות הרווחת בקרב בני המיעוט הערבי בישראל, שמונה כ-21 אחוז מכלל האוכלוסייה, מקבלת חיזוק מדו"חות של מבקר המדינה במהלך השנים. אלימות זו מתבטאת במגוון דרכים; החל באלימות במשפחה, בגישה לנשק, ועד להתעללות בבעלי חיים.

בסופו של דבר ביקשתי לבדוק האם קרבות הכלבים הינה דרך אלימה, אחת מתוך רבות אחרות, לביסוס גבריות בחברה הערבית בישראל? קשה לי לנתק את תופעת האלימות כלפי בעלי חיים מהנורמות הפטריארכליות שעדיין מאפיינות את החברה הערבית, והקשר שעושים משתתפים בקרבות בין דימוי גברי לבין אלימות. המשתתפים במחקר נתנו חשיבות רבה למושגים הנקשרים עם גבריות, והם אף הציגו נכונות בלתי מתפשרת לשמור עליה באמצעות שימוש בכלבי קרבות, גם במחיר של אלימות קשה כלפי הכלבים.

כפי שעולה מן המחקר, מרכיבי גבריות הם מרכיבים בסיסיים בטקסי קרבות הכלבים, והם נקשרים לעולם גברי של תוקפנות ואלימות, בהם ערכים גבריים שביסודה של התרבות הפטריארכלית, באים לידי ביטוי בטקסי הדמים הללו. נראה כי בעלות על כלב קרבות היא סמל סטטוס גברי בקרב אוכלוסיות מסוימות בחברה הערבית. תדמית כלבי הקרבות ובראשם הפיטבול, הולכת יד ביד עם מושג הגבריות עבור המשתתפים. מתוך העולה

מהראיונות עם המשתתפים, נראה כי יש להם גישה מוגבלת למסלולי חיים נורמטיביים, באמצעותם יכלו להגיע להצלחות לגיטימיות. השתתפות בקרבנות היא דרך באמצעותה הם יכולים להמדד כ"גברים אמיתיים". ניתן לומר כי כלב הקרבנות הוא אמצעי אסטרטגי עבור גברים אלה להשגת מעמד ושליטה בסביבתם. העובדה שהמרואיינים נתנו לכלבים תכונות אנושיות, מראה שבפועל המאבק האמיתי הוא בין הגברים עצמם; והכלבים רק מהווים שיקוף של אותם ערכים פטריארכלים עליהם נלחמים בעליהם. ספורט הדמים הזה מציע לגברים הלוקחים בו חלק, חלופה בה הם יכולים לבטא את הגבריות שלהם ולקבל הכרה בעוצמתם, זאת מבלי להסתכן בפגיעה פיזית בעצמם. הכלב הוא זה שסופג עבור בעליו את הפגיעה הפיזית. חיזוק הדימוי הגברי של המנצח נעשה באמצעות פמיניזציה של מי שכלבו הפסיד; שהוא מצידו, נאלץ להתעלל בכלב ואף להמיתו, אם יש צורך, כדי להשיב לעצמו את מעמדו בקהילה. העובדה כי בקרבנות הללו אין הימורים על כסף, מחזקת את הטענה כי מדובר בפולחן שמטרתו צבירת כבוד ויוקרה, שמתורגמים למעמד חברתי.

המלצות להמשך

מומלץ לערוך מחקר הכולל קשת רחבה יותר של משתתפים, על מנת לדייק את מסקנות המחקר הנוכחי. כמו כן, מומלץ להרחיב את המחקר לאוכלוסיות אחרות, כך שניתן יהיה לבחון את התופעה מהמימד ה"ספורטיבי" שלה ומהפן החומרי.

מקורות

1. אגבאריה, ק', רונן ת' וחממה, ל' (2014). הנטייה להתנהגות אלימה בקרב מתבגרים ערבים בישראל: תרומתם של רגשות חיוביים ושליילים, שליטה עצמית וצורך להשתייך חברתית. *מגמות, מט(3), 513-537*.
2. בדארנה, א' (2021). *כיצד גברים צעירים בחברה הערבית תופסים את הקשר בין דימוי גברי לבין אלימות ונשיאת נשק ושימוש בו, והשפעתן של הרשתות החברתיות על שני היבטים אלה*. חיבור לשם קבלת תואר מוסמך, חיפה: אוניברסיטת חיפה.
3. יער, א' ושביט, ז' (עורכים). (2003). *מגמות בחברה הישראלית*. האוניברסיטה הפתוחה.
4. מבקר המדינה (2021). התמודדות משטרת ישראל עם החזקת אמצעי לחימה לא חוקיים ואירועי ירי ביישובי החברה הערבית וביישובים המעורבים - ביקורת מעקב.
5. מבקר המדינה (2023). הטיפול הממשלתי בחוסר מעש בקרב צעירים בחברה הערבית.
6. מונטרסקו, ד' (2003). "זהות מתוך זרות": הבניות תרבותיות של גבריות ערבית ביפו. *סוציולוגיה ישראלית, ה(1), 121-159*.
7. סטטמן, ד' וספיר, ג' (2012). הדתות הלא יהודיות בישראל. *מחקרי משפט, תשע"ג, כח(2), 185-206*.
8. Adibi, H. (2006) *Sociology of Masculinity in the Middle East*. *Carseldine Campus, Queensland University of Technology*, 1-10.

9. Alonso-Recarte, C. (2020). Pit Bulls and Dogfighting as Symbols of Masculinity in Hip Hop Culture. *Men and Masculinities*, 23(5), 852-871.
10. Ben-Porat, B. P., Levy, D. & Itzhaky, H. (2017). Domestic Violence in Arab Society: A Comparison of Arab and Jewish Women in Shelters in Israel. *Journal of Interpersonal Violence*, 36(1-2), 26–45.
11. Cashmore, E. (2005). *Making Sense of Sports*. Routledge Publication.
12. Cohen-Eliya, M. (2003). Discrimination against Arabs in Israel in Public Accommodations. *New York University Journal of International Law and Politic*, 36, 717-748.
13. Cook, H. B. K. (1994). "Cockfighting on the Venezuelan Island of Margarita: A Ritualized Form of Male Aggression. *Cockfight: A Casebook*, 232-240.
14. DiCicco-Bloom, B. & Crabtree, B. F. (2006). The qualitative research interview. *Medical Education*, 40, 314–321.
15. Donaldson, M. (1993). What Is Hegemonic Masculinity? *Theory and Society*, 22(5), 643-657.
16. Dundes, A. (1993). Gallus as Phallus: A Psychoanalytic Cross-Cultural Consideration of the Cockfight as Fowl Play. *The Psychoanalytic Study of Society*, 18, 241-282.
17. Evans, R., Gauthier, D. K. & Forsyth, C. J. (1998). Dogfighting: Symbolic Expression and Validation of Masculinity. *Sex roles*, 39, 825-838.
18. Geertz, C. (1973). *The Interpretation Of Cultures*. New York: Basic Books.
19. Gibson, H. (2005). Detailed Discussion of Dog Fighting. Animal Legal and Historical Center, Michigan State University College of Law. Retrieved September 26, 2007
20. Hawley, F. (1993). The Moral and Conceptual Universe of Cockfighters: Symbolism and Rationalization. *Society & Animals*, 1(2), 159-168
21. Judy, C. & Richardson, J. (2002). Pit bull panic. 2002. Journal of Popular Culture. *Journal of Popular Culture*, 36(2), 285-317.
22. Kalof, L. & Taylor, C. (2014). The Discourse of Dog Fighting. *Humanity & Society*, 31(4), 319-333.
23. Kavesh, M. (2021). Dog Fighting: Performing Masculinity in Rural South Punjab, Pakistan. *Society & Animals*, 29, 227-229.

24. Kilmartin, C. (2016). *Violence and masculinities*. Wong & S. R. Wester (Eds.), APA handbook of men and masculinities (615–636). American Psychological Association.
25. Martin, D. L. (2021). Violence and Masculinity in Small-Scale Societies. *Current Anthropology*, 62(s23), 169-181.
26. Padgett, D. K. (Eds.). (2016). *Qualitative Methods in Social Work Research*. SAGE Publications.
27. Robertson, S. (Eds.). (2007). *Understanding Men's Health: Masculinity, Identity and Well-being*. McGraw-Hill Education (UK).
28. Short, J. F. (1987). *Social Problems and Mental Health*. Kupper. J. (Eds.). Taylor & Francis.
29. Stewart, E. V. & Simons, L. R. (2009). *The Code of the Street and African-American Adolescent Violence*. U.S. Department of Justice.
30. Wilkinson, D. L. (2001) Violent events and social identity: Specifying the relationship between respect and masculinity in inner-city youth violence. *Sociological Studies of Children and Youth*, 8, 231-265